

III. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2022, pp. 274-283.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2022.241446>

УДК 373.3.016:811.161.2'367. 624

ВИВЧЕННЯ ПРИСЛІВНИКА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ НА ЗАСАДАХ КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ

Леся ЛУЖЕЦЬКА,

старший викладач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) lesya.luzhetska@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2136-9320>

Research ID: N-1414-2018 <http://www.Researcherid.com/rid/N-1414-2018>

Лілія ЛУШПИНСЬКА,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна, Тернопіль) liliya1505@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9581-6368>

Research ID: K-5365-2018 publons.com/researcher/1913216/liliia-lushpynska

**Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board:
17.06.201.**

Статтю опубліковано / The article published:

У статті йдеться про особливості вивчення прислівника в початковій школі; обґрунтовано доцільність використання комунікативно-діяльнісного підходу до роботи над цією частиною мови; зазначено, що робота над прислівником має бути спрямованою на вироблення в учнів умінь послуговуватися прислівниками у власному мовленні, тобто оволодіння теоретичними відомостями про цю частину мови має бути підпорядковане мовленнєвому розвитку молодших школярів; наголошено на необхідності використання зв'язних текстів під час роботи над прислівником; підкреслено роль прислівників-синонімів у збагаченні словникового запасу учнів та в удосконаленні культури мовлення.

Ключові слова: прислівник, мовна особистість, мовленнєві уміння, комунікативно-діяльнісний підхід, синоніми, мовленнєвий розвиток, лінгвістична компетенція.

STUDY OF ADVERB IN PRIMARY SCHOOL ON THE BASIS OF COMMUNICATIVE-ACTIVE APPROACH

Lesya LUZHETSKA,

Senior teacher, department of philological sciences and techniques of teaching in elementary school, Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko (Ukraine, Drohobych) lesya.luzhetska@ukr.net

Liliya LUSHPYNSKA,

Candidate of Philological Sciences (Ph. D.), Associate Professor at the Department of philological disciplines of primary and preschool education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine, Ternopil) liliya1505@gmail.com

The article deals with the peculiarities of studying the adverb in primary school, advisability of using a communicative-activity approach while working on this part of speech is reasoned. It is noted that work on the adverb should be aimed at developing students' ability to use adverbs in their own speech and mastering theoretical information about this part of speech should be subject to the speech development of primary school children. Attention is paid to the need of usage coherent texts while working on an adverb; the role of synonymous-adverbs in enriching students' vocabulary is emphasized.

The purpose of the article is to emphasize the importance of knowledge of the adverb to enrich the linguistic competence of primary school children, their speech development; to prove the expediency of communicative-activity approach to work on this part of speech in Ukrainian language lessons in primary school on the basis of the studied literature, own observations of the learning process in Ukrainian language lessons in primary school.

Based on the analysis of the problem of studying the adverb in primary school on the basis of communicative-activity approach, it is concluded that the development of the adverb in Ukrainian language lessons in 4th grade is based on clearly defined current programs topics; the attention of junior schoolchildren is drawn to the peculiarities of this part of speech, its place among other parts of speech, as well as the role of adverbs in enriching students' vocabulary. The lessons devoted to the study of this part of the speech have a practical-speech orientation, mastering theoretical information about the adverb helps to develop students' ability to use adverbs in their own (oral and written) speech. The realization of this is possible only with a communicative-activity approach, which provides an entire study of language and speech. In our opinion, the problem of studying the adverb in primary school is relevant and needs further study. Inno-

vative approaches to the processing of this part of the language are especially significant.

Key words: *adverb, language personality, speech skills, communicative-activity approach, synonyms, speech development, linguistic competence.*

Постановка проблеми. Відомо, що знання з мови сприяють загальному розвитку особистості, її мовленнєвому розвитку, зростанню культурного рівня. Виховувати любов і бережливе ставлення до рідної мови потрібно змалку. Першими закладають ці основи у своїх дітей батьки, а з приходом до школи цю роботу продовжують учителі, насамперед учителі початкових класів. Молодші школярі оволодівають знаннями з рідної мови на доступному для них рівні, у визначеному програмою для кожного класу обсязі. На уроках української мови учні початкових класів оволодівають знаннями практично з усіх розділів мовознавства: фонетики, граматики, лексики, правопису. Під час опрацювання будь-якого мовного явища збагачується словниковий запас дітей, удосконалюються навички усного й писемного мовлення, у школярів виробляються вміння використовувати здобуті знання у практиці щоденного спілкування. Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища» (за Типовою освітньою програмою початкової освіти, розробленою під керівництвом О.Я.Савченко) «спрямована на дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в молодших школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя» (Типові освітні програми, 2019, с.193).

Перед учителями початкової школи стоїть важливе завдання – викликати в учнів інтерес до вивчення мови загалом і конкретної теми зокрема, пожвавити їхню пізнавальну діяльність, використовуючи ефективні методи і прийоми для засвоєння дітьми тієї чи тієї теми. Велике значення для становлення мовної особистості молодшого школяра, для збагачення його словникового запасу, забезпечення повноцінної мовної освіти має ознайомлення з частинами мови. Згідно з чинними програмами з української мови, учні початкових класів вивчають усі повнозначні частини мови і дві службові: прийменник та сполучник. Теоретичні відомості про кожну частину мови подаються дітям на доступному для них рівні, через вивчення чітко сформульованих правил. Закріплення теоретичного матеріалу відбувається шляхом виконання різноманітних тренувальних, творчих вправ і завдань, у процесі зв'язного усного мовлення. Робота над кожною частиною мови в початкових класах має бути цілеспрямованим, систематичним процесом, оскільки міцні знання про частини мови, як і про будь-яке інше мовне явище, здобуті в молодшо-

му шкільному віці, становлять надійну основу для накопичення знань у середніх і старших класах.

В українській мові налічується шість повнозначних (самостійних) частин мови: іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник. Вагоме місце серед самостійних частин мови займає прислівник. «Прислівник – це повнозначна незмінювана частина мови, що виражає ознаку дії, стану чи ознаку якості або предмета. Прислівник у реченні пов'язується з дієсловом, виконуючи роль обставини дії, наприклад: *Синіла (де?) навкруги далечинь* (Гонч.). Прислівник може також пов'язуватися з прикметником або іншим прислівником, служачи для вираження ознаки якості у ролі обставини міри, ступеня: *Ось зовсім (наскільки?) близько з води вихопилась гостра скеля* (Баш.). Рідше прислівник входить у зв'язок з іменником, виконуючи роль неузгодженого означення: *Карлос вибрав шлях (який?) направо, Гвідо вибрав шлях (який?) наліво* (Л.У.)» (Плющ, 1994, с. 288).

Прислівник вирізняється з-поміж інших частин мови сукупністю морфологічних, словотворчих, семантичних і синтаксичних особливостей. Численність і різноманітність прислівників є, за словами Л.Булаховського, «виразною рисою індивідуальності української мови» (Зубков, 2004, с. 258).

Аналіз досліджень. Сьогодні, як ніколи раніше, вагомого значення в українському суспільстві набуває компетентно спрямована освіта, що передбачає реалізацію принципу «навчатись діючи». За цим принципом в учнів, починаючи з молодшого шкільного віку, мають сформуватися уміння й практичні навички використовувати засвоєні теоретичні знання у різноманітних життєвих ситуаціях. Утіленню цього принципу в життя сприяє комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мови, який дозволяє учням, починаючи з молодшого шкільного віку, навчатися мови, вивчати мовні явища на теоретичному рівні і водночас діяти, тобто послуговуватися теоретичними відомостями у різних сферах життя. Тільки цілісне вивчення мови й мовлення, що забезпечується комунікативно-діяльнісним підходом, сприяє становленню повноцінної мовної особистості, здатної брати активну участь у комунікативній діяльності. Основи комунікативно-діялісного підходу висвітлені в працях зарубіжних учених – Т. Ладженської, С. Рубінштейна, О. Леонтєва, а також українських науковців – М. Вашуленка, А. Богуш, М. Пентилюк, О. Хорошковської та ін.

Сутність комунікативно-діялісного підходу М. Пентилюк визначає як «засвоєння мови безпосередньо в процесі комунікативної (реаль-

ної чи модельованої) діяльності з метою оволодіння комунікативними уміннями і навичками» (Пентилюк, 1999, с. 8).

На думку Г.Шелехової, комунікативно-діяльнісний підхід є одним з основних у навчанні рідної мови, за якого процес оволодіння мовленням має здійснюватися в ході розв'язання усних і письмових завдань, розташованих у порядку наростання їх складності (Шелехова, 1998, с. 2).

На сучасному етапі розвитку початкової школи чітко простежується (і це відображено в чинних програмах з української мови) надання переваги мовленнєвому розвитку молодших школярів, тобто відбувається підпорядкування теоретичних знань з мови розвитку мовленнєвих умінь. Такі вчені, як М. Вашуленко, Л.Варзацька, М.Пентилюк, Г.Шелехова та ін. наголошують на важливості навчання мови на комунікативних засадах. Таке навчання передбачає засвоєння учнями мовних явищ, необхідних для спілкування українською мовою, і формування на цій основі мовленнєвих (орфоепічних, лексичних, граматичних) умінь і навичок; формування умінь зв'язного мовлення.

Оскільки, на думку вчених (М.Вашуленко, Л.Варзацька, М.Пентилюк та ін.), ефективним засобом реалізації комунікативно-діялісного підходу до вивчення мовного матеріалу є опора на текст, то й під час роботи над частинами мови, зокрема прислівником, особливу увагу потрібно звертати на вдало дібрані речення й тексти.

З прислівником як частиною мови учні ознайомлюються в 4 класі. Відбувається це передусім з мовленнєвою метою, оскільки прислівники відіграють помітну роль у мовленнєвому розвитку молодших школярів, розкриваючи різні ознаки дій, умови, за яких вони відбуваються... (Вашуленко, 2010, с. 221).

Робота над прислівником – тривалий і цілеспрямований процес, який починається в четвертому класі і триває в середніх та старших класах. Тож перед учителями початкової школи постає важливе завдання – закласти в учнів міцні основи оволодіння прислівниками, збагатити їх словниковий запас словами цієї частини мови, адже знання про прислівник, як і про всі інші частини мови, має важливе значення у мовній освіті молодших школярів.

Мета статті – на основі опрацьованої літератури, власних спостережень за процесом навчання на уроках української мови в початковій школі підкреслити значення знань про прислівник для збагачення лінгвістичної компетенції молодших школярів, їхнього мовленнєвого розвитку; довести доцільність комунікативно-діялісного підходу в роботі над цією частиною мови на уроках української мови в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалося, прислівник як частину мови учні починають вивчати у 4 класі, після того, як ознайомляться з іншими частинами мови. Це й зрозуміло, оскільки робота над прислівниками може викликати певні труднощі в учнів молодшого шкільного віку. Передусім школярі мають засвоїти найголовнішу граматичну ознаку прислівника – його незмінність. Важливо пояснити учням, що прислівники здебільшого утворюються від прикметників, а в реченні залежать в основному від дієслів. Особливими є й питання, на які відповідають слова цієї частини мови: як? де? коли? куди? звідки?

Відповідно до чинних програм з української мови, четвертокласники розпізнають серед слів прислівники і ставлять до них питання. Однак спостереження за навчальними процесом під час опрацювання прислівника засвідчують наступне: школярі не завжди правильно визначають прислівники, помиляються у постановці питання до них. Скажімо, якщо запропонувати учням назвати за частинами мови слова *зелений, зелень, зелено, зеленіти*, вони здебільшого безпомилково визначають іменник (зелень), прикметник (зелений), дієслово (зеленіти), правильно поставивши питання до кожного із цих слів. Складнішим виявиться для учнів постановка питання до слова *зелено* (як?), а відтак віднесення цього слова до розряду прислівників.

Як зазначають провідні методисти, зокрема акад. М.С.Вашуленко, ознайомлення з прислівником як частиною мови доцільно проводити на основі зв'язного тексту, де вжито прислівники різного значення, які відповідають на різні питання (Вашуленко, 2010, с. 221). Така робота дозволить учням не тільки повнішою мірою засвоїти сутність прислівника як частини мови, специфічні питання, на які ці слова відповідають, усвідомити залежність прислівників від дієслів, а й засвоїти правопис багатьох із них, увести ці слова у свій словниковий запас. Так, учням 4 класу можна запропонувати текст із завданням – відшукати прислівники і поставити до них питання.

Сьогодні вранці ми всім класом дружно поспішили до осіннього лісу. Нас радо зустріли велетні дуби, таємниче шелестіли вгорі своїми верхівіттями. Десь у глибині лісу стривожено озвався якийсь птах. Ми подалися туди, але пташиний крик раптово стих. Під нашими ногами несміливо шелестіло опале листя. Прекрасний ліс у будь-яку пору року, та восени він особливий – неповторний, незрівнянний!

Пропонуємо увазі четвертокласників дидактичний вірш і такі завдання: Уважно прочитайте вірш. Яке правило про прислівник він допоміг вам пригадати? Назвіть прислівники, вжиті у вірші, і питання, на які вони відповідають. Зверніть увагу на правопис прислівників.

*Ознаку дії називає,
А також місце, час, причину
Цієї дії визначає,
І кожен цю частину знає.
Бо це прислівник – всім відомий.
Незмінна ця частина мови
На запитання як? коли?
Готова всім відповісти.
Сміється сонце як? – ласкаво,
Мандрує небом величаво,
А небо голубіє дивно,
Пливають хмарини тихо, мрійно...
Дзвенить кохана мова чисто,
А кожне слово – урочисто.
Земля стрічає нас святково,
Сміються зорі загадково.
Сади цвітуть коли? – весною,
Улітку трав моря шовкові,
А восени врожай збирають,
Узимку снігу всі чекають
(Лужецька, 2007, с. 79).*

Завдання вчителя під час формування поняття «прислівник» полягає в тому, щоб: досягти практичного усвідомлення прислівника як лексико-граматичної групи слів; навчити розпізнавати прислівники серед відомих дітям частин мови; формувати вміння вживати цю групу слів у практиці усного й писемного мовлення; домогтися, щоб учні практично оволоділи навичками правопису найпоширеніших груп прислівників, передбачених програмою (Дорошенко, 1992, с.176).

Відповідно до Типової освітньої програми початкової освіти, розробленої під керівництвом О.Я.Савченко, учні 4 класу, опрацьовуючи прислівник, повинні вміти добирати до найуживаніших прислівників синоніми й антонім, правильно писати найуживаніші прислівники, доречно вживати слова цієї частини мови у власних зв'язних висловлюваннях (Типові освітні програми, 2019, с. 254).

Щоб показати учням багатство синонімів серед прислівників, пропонуємо виконувати вправи такого характеру:

Прочитайте текст. Назвіть прислівники та синоніми до них, подані в дужках. Продовжте текст кількома змістовними реченнями, уживаючи в них прислівники-синоніми.

Як гарно (красиво, чудово, прекрасно) навкруги (навколо, довкола) навесні! Гамірно (шумно) в саду, в лісі, у гаю. Радісно (весело) співають пташки, задумливо (замріяно) вдивляється високе небо в земну красу. Залюбки (охоче) вбираємо в себе неповторні весняні миті!

Особливу увагу молодших школярів треба звертати на вимову й написання прислівників, до яких у мові існують омофонічні сполучення прийменників з іменниками, такі як: *уголос* (вголос) і *у голос, назустріч* і *на зустріч, додому і до дому* та ін. На прикладах вдало дібраних речень школярі усвідомлюють відмінність у написанні прислівників та однозвучних з ними прийменників з іменниками: Прочитай вірш (як?) *уголос* і *У* (що?) *голос* матері вкралася тривога. Дівчинка вибігла мені (як?) *назустріч* і *На* (що?) *зустріч* із першою вчителькою я йшов з радістю. Після школи діти поспішають (куди?) *додому. До* (чого?) *дому* під'їхала вантажна машина.

Майбутнім учителям початкових класів пропонується описати методику роботи над усвідомленням учнями 4 класу знань про прислівник як частину мови на таких прикладах: *З ким ти так ласкаво розмовляєш? З ким ти, мій ласкавий сину, розмовляєш? То був неабиякий успіх хлопця. Батько неабияк пишався своїм сином. Широко розлилися води Дніпра. Широкий Дніпро несе спокійно свої води* (Дорош, 2004, с.11).

З огляду на те, що значна частина загальнонавчаних прислівників утворилася від прикметників і що цей спосіб творення прислівників доступний для усвідомлення молодшими школярами, важливо провести спостереження за роллю в реченнях, у тексті прикметників у зіставленні зі спільнокореновими прислівниками. За поданим алгоритмом учні зіставляють споріднені прислівники і прикметники: 1. З якою частиною мови зв'язуються в реченні прислівники? прикметники? 2. Що означають прислівники? прикметники? 3. На які питання відповідають прислівники? прикметники? 4. Яку роль у реченні виконують прислівники? прикметники? (Вашуленко, 2006, с.200).

Уживання прислівників у мовленні має важливе значення і для удосконалення культури мовлення молодших школярів. На цьому також наголошують і провідні методисти, і вчителі-практики. Так, у навчальному посібнику «Методика навчання української мови в початковій школі» (за ред. проф. Вашуленка М.С.) зазначено: «Важливим для культури мовлення учнів (з метою запобігання досить поширеним граматичним помилкам на зразок «саме краще», «самий гарний») практичним матеріалом, без подачі теоретичних знань, є відомості про способи утворення форм прислівників на означення якості дії. Ці вправи ґрунтуються, зо-

крема, на здобутих четвертокласниками відповідних умінь у роботі з прикметниками» (Вашуленко, 2010, с.222).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На основі аналізу проблеми вивчення прислівника у початковій школі на засадах комунікативно-діяльнісного підходу доходимо висновку, що вивчення прислівника на уроках української мови у 4 класі відбувається за чітко визначеними чинними програмами темами; звертається увага молодших школярів на особливості цієї частини мови, її місце серед інших частин мови, а також роль прислівників у збагаченні словникового запасу учнів. Уроки, відведені на опрацювання цієї частини мови, мають практично-мовленнєву спрямованість. Це означає, що оволодіння теоретичними відомостями про будь-яку частину мови, в тому числі й про прислівник, має бути підпорядковане мовленнєвому розвитку школярів, виробленню у них умінь послуговуватися прислівниками у власному мовленні. Реалізація цього можлива тільки за комунікативно-діяльнісного підходу, який забезпечує цілісне вивчення мови й мовлення. На нашу думку, проблема вивчення прислівника в початковій школі є актуальною і потребує подальшого дослідження як провідними методистами, так і вчителями-практиками. Особливо значущими є інноваційні підходи до опрацювання цієї частини мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Вашуленко, М. (Ред). (2010). *Методика навчання української мови в початковій школі*. Київ : Літера ЛТД.
- Вашуленко, М.С. (2006). *Українська мова і мовлення в початковій школі*. Київ : Освіта.
- Дорош, Г. (2004). Інноваційні підходи до вивчення прислівника у початковій школі. *Освіта*, 46,11.
- Дорошенко, С. (Ред). (1992). *Методика викладання української мови*. Київ : Вища школа.
- Зубков, М. (2004). *Українська мова: Універсальний довідник*. Харків : ВД «Школа».
- Лужецька Л. (2007). *Вивчайте, діти, рідну мову!* Дрогобич : Посвіт.
- Пентилюк, М. (1999). Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Українська мова і література в школі*, 3, 8 – 10.
- Плющ, М. (Ред.). (1994). *Сучасна українська літературна мова*. Київ: «Вища школа».
- Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. (2019). Київ : Світоч.
- Шелехова, Г. (1998). Сучасні підходи до навчання рідної мови в загальноосвітній середній школі. *Українська мова і література в школі*, 1, 2 – 5.

REFERENCES

Vashulenko, M. (Eds.). (2010). *Metodyka navchannia ukraïnskoi movy v pochatkovii shkoli* [Methodology of teaching the Ukrainian language in elementary school]. Kyiv : Litera LTD. [in Ukrainian]

Vashulenko, M. S. (2006). *Ukrainska mova i movlennia v pochatkovii shkoli* [Ukrainian language and speech in elementary school]. Kyiv : Osvita. [in Ukrainian]

Dorosh, H. (2004). *Innovatsiini pidkhody do vyvchennia pryslivnyka u pochatkovii shkoli* [Innovative approaches to the study of adverb in elementary school]. *Osvita*, 46, 11. [in Ukrainian]

Doroshenko, S. (Eds.). (1992). *Metodyka vykladannia ukraïnskoi movy* [Methodology of teaching Ukrainian language]. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian]

Zubkov, M. (2004). *Ukrainska mova: Universalnyi dovidnyk* [Ukrainian language: Universal reference book]. Kharkiv: VD «Shkola». [in Ukrainian]

Lushetska L. (2007). *Iyvchaite, dity, ridnu movu!* [Study children a native language]. Drohobych : Posvit. [in Ukrainian]

Pentyliuk, M. (1999). Naukovi zasady komunikativnoi spriamovanosti u navchanni ridnoi movy [Scientific principles of communicative orientation in teaching native language]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 3, 8 – 10. [in Ukrainian]

Pliushch, M. (Eds.). (1994). *Suchasna ukraïnska literaturna mova* [Modern Ukrainian literary language]. Kyiv : Vyshcha shkola. [in Ukrainian]

Typovi osvithi prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity: 1-2 ta 3-4 klasy. (2019). [Typical educational programs for institutions of general secondary education]. Kyiv : Svitoch. [in Ukrainian]

Shelekhova, H. (1998). Suchasni pidkhody do navchannia ridnoi movy v zahalnoosvitnii serednii shkoli [Modern approaches to teaching native language in a secondary school of general subjects]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 1, 2 – 5. [in Ukrainian]